

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.11>

ПРАВО НА АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Соловійова О.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-3801-9113
e-mail: o.m.soloviova@gmail.com*

Балакарєва І. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-8312-0216
e-mail: i.m.balakaryeva@nlu.edu.ua*

Соловійова О.М., Балакарєва І.М. Право на апеляційний перегляд в адміністративному судочинстві.

Статтю присвячено загальній характеристиці права на апеляційний перегляд судового рішення в адміністративному судочинстві, визначенню його складових елементів та проблемних питань практичної реалізації. Ефективно діючий механізм апеляційного оскарження судового рішення сприяє зміцненню довіри громадян до судової системи взагалі, особливо, коли мова йде про захист прав, законних інтересів особи, порушених суб'єктами владних повноважень у сфері публічно-правових відносин.

Встановлено, що апеляційне провадження, в межах якого особа і реалізує право на апеляційний перегляд справи, можна розуміти залежно від мети у декількох аспектах: як одну із основних засад судочинства; гарантію перегляду судових рішень; спосіб виправлення ймовірно допущених судових помилок судом першої інстанції; засіб відновлення законності; складову частину права на справедливий суд. Кожен із окреслених аспектів розуміння апеляційного провадження є цілком правильним та не протирічить один одному, виходячи із його сутнісного призначення та допомагає зрозуміти внутрішню сутність права на апеляційний перегляд адміністративної справи.

Визначено, що забезпечення апеляційного перегляду справи охоплюється діями конкретних суб'єктів, які можуть ініціювати апеляційне провадження, та повноваженнями суду після отримання апеляційної скарги для перевірки судового рішення суду першої інстанції.

На підставі аналізу наукових доробок, нормативно-правових джерел та правових позицій, висловлених Верховним Судом, робиться висновок про те, що для реалізації можливості звернутися до апеляційного суду з апеляційною скаргою необхідна наявність низки передумов – так званих попередніх умов реалізації права на апеляційне оскарження. Зокрема, до умов апеляційного перегляду адміністративної справи відносяться: 1) коло осіб, які наділяються правом на апеляційне оскарження; 2) перелік судових рішень, визначених процесуальним законом, що можуть бути оскаржені; 3) обґрунтування підстав для перегляду судових рішень в апеляційному порядку; 4) строк, в межах якого особа може звернутися з апеляційною скаргою; 5) необхідність сплати судового збору для подання апеляційної скарги в необхідному розмірі; 6) повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на судові рішення.

Ключові слова: право на апеляційний перегляд; апеляційний перегляд; адміністративне судочинство; судові рішення; апеляційна скарга.

Soloviova O.M., Balakarjeva I.M. The right to appeal in the administrative proceedings.

The paper deals with the general characteristics of the right to appellate review of a court decision in administrative proceedings and interpreting its constituent elements and problematic issues of practical implementation. An effectively functioning mechanism for appealing a court decision helps strengthen citizens' trust in the judicial system in general, especially when it comes to protecting the rights and legitimate interests of individuals violated by subjects of power in the sphere of public legal relations.

It is established that the appellate proceedings, within the framework of which a person exercises the right to the appellate review of a case, can be classified in several aspects depending on the purpose: as one of the basic principles of judicial proceedings; as a guarantee of review of court decisions; as a method of correcting judicial errors probably made by the court of first instance; as means of restoring legality; as a component of the right to a fair trial. Each of the above mentioned aspects of comprehension the appellate proceedings is completely correct and does not contradict each other, drawing on its essential purpose and helps understanding the internal essence of the right to appellate review of an administrative case.

It has been determined that ensuring appellate review of a case is covered by the actions of certain persons that can initiate appellate proceedings and the powers of the court after receiving an appeal to review the court decision of the court of first instance.

Based on the analysis of the research, regulatory and legal sources and legal positions expressed by the Supreme Court, it is concluded that in order to exercise the right to appeal to the court of appeal, a number of prerequisites are required, the so-called preliminary conditions for exercising the right to appeal. In particular, the conditions for appellate review of an administrative case include the following: 1) the range of persons who are entitled to the right to appeal; 2) the list of court decisions, determined by procedural law, that may be appealed; 3) substantiation of the grounds for reviewing court decisions on appellate procedure; 4) the period of time within which a person may file an appeal; 5) the need to pay a court fee in the required amount for filing an appeal; 6) the powers of the court of appeal concerning the results of the consideration of an appeal against a court decision.

Key words: right to appellate review; appellate review; administrative proceedings; court decision; appellate complaint.

Постановка проблеми. Одним із основних елементів правової держави та забезпечення справедливого судового процесу є право на апеляційний перегляд судового рішення. Забезпечення реалізації цього права є критично важливим для захисту прав і свобод громадян в цілому, адже суди апеляційної інстанції перевіряють законність і обґрунтованість рішень, ухвалених судами першої інстанції, а значить забезпечують виправлення ймовірної судової помилки та в цілому приносять підвищенню якості судочинства та зменшенню кількості ухвалених неправомірних рішень. Ефективно діючий механізм апеляційного оскарження судового рішення сприяє зміцненню довіри громадян до судової системи взагалі, особливо, коли мова йде про захист прав, законних інтересів особи, порушених суб'єктами владних повноважень у сфері публічно-правових відносин. Крім того Україна як держава-учасниця міжнародних конвенцій та угод, взяла на себе зобов'язання забезпечувати відповідність свого законодавства та судової практики міжнародним стандартам. І саме право на перегляд судового рішення є важливою складовою цих зобов'язань. Таким чином, дослідження та вдосконалення механізмів апеляційного перегляду в порядку адміністративного судочинства, окреслення проблемних питань забезпечення реалізації права на апеляційний перегляд адміністративної справи та пропозиції для їх практичного вирішення є актуальним і важливим завданням для забезпечення справедливого та ефективного адміністративного судочинства в Україні.

Стан опрацювання проблематики. В юридичній науці інститут перегляду судових рішень неодноразово ставав предметом наукових розвідок. Конституційно-правовий аспект забезпечення права на апеляційний перегляд справи досліджувався в працях В. Городовенка [1; 2], проблемні питання забезпечення права на апеляційне оскарження в різних справах – М. Бородіна [3], К. Гусарова [4], В. Мармаша [5] та інших правників. В адміністративному судочинстві право на апеляційний перегляд вивчалось фрагментарно [6; 7; 8], а з урахуванням останніх змін в українському процесуальному законодавстві стає дедалі актуальнішим для подальшого обговорення та аналізу.

Метою статті є загальна характеристика права на апеляційний перегляд судового рішення адміністративного суду, визначення його складових елементів та проблемних питань практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України [9] однією із основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. До внесення змін до Основного Закону у 2016 році зазначений п. 8 ч. 3 ст. 129 встановлював, що «...основною засадою судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом». Такі зміни обумовлюються новими підходами до розуміння та забезпечення реалізації як права на апеляційне оскарження, так і права на касаційне оскарження судового рішення [2, с. 85]. Із діючого конституційного положення п. 8 ч. 3 ст. 129 можна зробити висновок, що мова йде саме про перегляд справи, а не лише про надання можливості оскаржити судові рішення. На відмінність поняття «перегляд» і «оскарження» звертають увагу й судді Конституційного Суду України. Так, в одній із окремих думок було зазначено, що «перегляд» позначає процесуальну стадію розгляду справи, а «оскарження» – лише можливість потрапляння судової справи на таку стадію [10]. Наведеним конституційним положенням кореспондують положення статті 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11].

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі — Конвенція) проголошується право кожного на справедливий суд, змістом якого є справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [12]. В юридичній літературі право на справедливий суд та право на апеляційне оскарження судового рішення часто характеризують змістовим взаємозв'язком. Звертається увага на два фундаментальних аспекти цього права – на справедливий судовий захист, та на оскарження судового рішення (фактично — права на виправлення судової помилки) [13]. Тим не менш слід зауважити, що ст. 6 Конвенції не гарантує безумовне право на звернення до суду вищої інстанції після винесення рішення судом нижчої ланки, і має бути застосована для розгляду вищими судами тільки у випадку, якщо внутрішні процедури передбачають таку можливість. Тобто, можливість подання заяви про розгляд справи судами двох чи більше інстанцій є неавтономною вимогою ст. 6 Конвенції і залежить від того, чи дозволяє це внутрішнє законодавство [14, с. 33].

Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своєму рішенні у справі «Воловік проти України» зазначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, в межах юрисдикції таких судів, додержання основоположних гарантій, передбачених цією статтею, з урахуванням особливостей апеляційного провадження, а також має братись до уваги процесуальна єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль в ньому апеляційного суду [15].

Таким чином, вважаємо, що можливість особи оскаржити судові рішення в апеляційному порядку, у разі закріплення у національному законодавстві, є однією з важливих гарантій права на справедливий суд. Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що встановлене законодавством апеляційне оскарження судових рішень є складовою права кожного на судовий захист, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [16].

З урахуванням зазначеного, апеляційне провадження, в межах якого особа і реалізує право на апеляційний перегляд справи, можна розуміти залежно від мети у декількох аспектах: як одну із основних засад судочинства; гарантію перегляду судових рішень; спосіб виправлення ймовірно допущених судових помилок судом першої інстанції; засіб відновлення законності; складову частину права на справедливий суд. Кожен із окреслених аспектів розуміння апеляційного провадження є цілком правильним та не протирічить один одному, виходячи із його сутнісного призначення та допомагає зрозуміти внутрішню сутність права на апеляційний перегляд адміністративної справи. Лише визначившись і змістом цього права можна дати оцінку правовій формі закріплення його в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [17] та встановити ефективність його реалізації в межах судового процесу.

Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 2, ст. 13 КАС України право на апеляційний перегляд справи визнається одним із принципів адміністративного судочинства. Практична ж реалізація цього принципу здійснюється через надання особі права на апеляційне оскарження (ст. 293 КАС України). В юридичній літературі подання апеляційної скарги розуміється як право, що надано законом, становить собою

гарантію, яке дає змогу порушити справу в апеляційному провадженні, а також ефективно здійснити перевірку рішень і ухвал суду першої інстанції [18, с. 218], або як суб'єктивне право кожного учасника судового розгляду, що безпосередньо слідує із закону та надає йому можливість ініціювати процесуальну діяльність суду апеляційної інстанції, спрямовану на перевірку законності та обґрунтованості судового рішення, уваленого судом першої інстанції, шляхом подання апеляційної скарги [19, с. 332]. Вважається, що забезпечення права на апеляційний перегляд включає як забезпечення можливості оскарження судового рішення, так і обов'язок суду прийняти та розглянути подану апеляцію [20]. У будь-якому разі, забезпечення перегляду справи та апеляційного оскарження охоплюється діями конкретних суб'єктів, які можуть ініціювати апеляційне провадження, та повноваження суду, після отримання апеляційної скарги для перевірки судового рішення суду першої інстанції.

В юридичній літературі зазначається, що для реалізації можливості звернутися до апеляційного суду з апеляційною скаргою необхідна наявність низки передумов – так званих попередніх умов реалізації права на апеляційне оскарження. Так, Васильєв С. поділяє передумови допустимості апеляційного оскарження на передумови об'єктивного (наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція; дотримання строку апеляції) та суб'єктивного (наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції) характеру [20, с. 367-368]. Гусаров К. умовами реалізації права апеляційного оскарження визначає: а) належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; б) належний об'єкт оскарження; в) відсутність пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні [22, с. 834].

З урахуванням того, що КАС України закріплює саме право на апеляційний перегляд адміністративної справи, вважаємо за потрібне визначити і умови, на підставі яких воно може бути реалізоване. Зокрема, до умов апеляційного перегляду адміністративної справи відносяться: 1) коло суб'єктів, які наділяються правом на апеляційне оскарження; 2) судові рішення, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку; 3) підстави для перегляду судових рішень в апеляційному порядку; 4) строк, в межах якого особа може звернутися з апеляційною скаргою; 5) сплата судового збору за подання апеляційної скарги; 6) повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на судові рішення.

Що стосується суб'єктів, які наділяються правом на апеляційне оскарження, то до них відносяться відповідно до ч. 1 ст. 293 КАС України 1) учасники справи; 2) особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 3) органи та особи, яким відповідно до закону надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (причому, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, в тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи). Зазначимо, що учаснику справи для реалізації права на апеляційне оскарження достатньо довести його процесуальний статус у справі, тоді як особа, яка не була залучена до участі у справі, при поданні апеляційної скарги повинна довести належними і достатніми доказами, що оскаржуване судове рішення стосується її прав, інтересів та (або) обов'язків. За позицією Верховного Суду «...така особа повинна довести наявність у неї правового зв'язку зі сторонами спору або безпосередньо судовим рішенням через обґрунтування такого критерію, як вирішення судом питання про її право, інтерес та/або обов'язок, як елементів захисту матеріально-правових відносин, в площині яких виник спір. Такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним та опосередкованим іншими правовідносинами» [23].

Взагалі, апеляційне провадження призначено для перегляду судових рішень судів першої інстанції, що не набрали законної сили. У ст. 293 КАСУ окреслено, що апеляційна скарга подається на рішення та ухвали судів першої інстанції, при цьому процесуальний закон чітко визначає коло ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги (ст. 294 КАС України). Заперечення на інші ухвали включаються до апеляційної скарги на рішення суду. У разі подання особою апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, апеляційний суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. За позицією Верховного Суду, в КАС України закріплено два окремі юридичні механізми оскарження ухвал суду першої інстанції: окремо від рішення суду щодо ухвал, перелік яких визначено у ст. 294 КАС України, та шляхом включення заперечень до апеляційної скарги на рішення щодо ухвал, які не зазначені в ст. 294 КАС України [24]. Вирішуючи питання щодо можливості / неможливості оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції, яка не передбачена в ст. 294 КАС України, зокрема ухвали про відмову в задоволенні клопотання про поновлення провадження у справі, Верховний

Суд вважає за необхідне звернутися до змістового тлумачення положень ст. 294 КАС України у співвідношенні з положеннями Конституції України та загальними засадами адміністративного судочинства. Таким чином Верховний Суд дійшов висновку, що адміністративно-процесуальний закон містить обмеження можливості оскарження окремих процедурних судових рішень (ухвал) суду першої інстанції та забезпечення беззастережного права на апеляційний перегляд справи. Тобто, відповідно до ч. 1 ст. 294 КАС України, використання законодавцем прийменника «щодо» спрямоване саме на визначення переліку тих ухвал суду першої інстанції, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

Аналіз положень КАС України дозволяє віднести до підстав апеляційного перегляду: неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими; невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права; порушення правил адміністративної юрисдикції. Таким чином підставами перегляду судових рішень в апеляційному порядку можуть бути як питання права (правильність застосування матеріального та процесуального права), так і питання фактів (недоведеність обставин чи невідповідність висновків). При цьому, вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, до суду апеляційної інстанції та обґрунтування цих вимог, із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права мають бути зазначені в апеляційній скарзі (п. 5, 6 ч. 2 ст. 296 КАС України).

Однією з умов апеляційного перегляду є дотримання строків подання апеляційної скарги, встановлених процесуальним законом. За загальним правилом, згідно ст. 295 КАС України, апеляційна скарга на рішення суду може бути подана протягом 30 днів, на ухвалу – протягом 15 днів з дня його (її) проголошення. Враховуючи специфіку термінових адміністративних справ, встановлено й інші строки подання апеляційної скарги (наприклад, за ч. 2 ст. 278 КАС у виборчих спорах – дводенний строк з дня проголошення рішення, а на судові рішення, ухвалені до дня голосування, - не пізніше як за чотири години до початку голосування тощо). Початок перебігу строку на апеляційне оскарження обчислюється з моменту: 1) проголошення повного судового рішення; 2) складення повного судового рішення – якщо було проголошено його вступну та резолютивну частину або справа розглядалась в порядку письмового провадження; 3) дня вручення відповідного рішення - якщо повне рішення не було вручено у день проголошення або складання.

У разі пропуску строку на апеляційне оскарження його може бути поновлено з огляду на поважні причини. Для цього апелянт подає клопотання про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, в якому зазначає поважність причин пропуску такого строку. Суд апеляційної інстанції з урахуванням поважності причин для пропуску строку: поновлює пропущений строк в разі визнання поважними причини пропуску; відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо визнає такі причини пропуску неповажними; незалежно від причин пропуску строку відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо скарга подана прокурором, суб'єктом владних повноважень після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення. При цьому слід мати на увазі, що згідно ч. 5 ст. 270 КАС України строки подання апеляційних скарг у термінових справах, визначених статтями 273–277, 280–283 Кодексу, не можуть бути поновлені.

Крім встановлення строку на подання апеляційної скарги, умовами перегляду адміністративної справи в порядку апеляції є сплата судового збору. Встановлюючи певний його розмір для звернення до суду, чи з позовною заявою чи з апеляційною скаргою, держава має виходити з того, щоб його надмірність не призводила до обмеження доступу до правосуддя. ЄСПЛ неодноразово зазначав в своїх рішеннях, що право на доступ до суду не є абсолютним та може піддаватися допустимим обмеженням за розсудом держави-учасниці.

Національні суди також зазначають, що процесуальні обмеження у формі обов'язку сплатити судовий збір, за загальним правилом, не зменшують для заявника можливості доступу до суду та не ускладнюють йому цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоду самій суті цього права [25]. Крім того, слід зазначити, що відсутність у суб'єкта владних повноважень коштів для сплати судового збору не визнається поважною обставиною для поновлення строку звернення до адміністративного суду. Зазначене неодноразово підтверджувалось у висновках Верховного Суду як щодо строку звернення з позовною заявою, так і з апеляційною чи касаційною скаргою.

Приміром, у справі № 340/661/19 за позовом Головного управління ДФС у Кіровоградській області на ухвалу Третього апеляційного адміністративного суду, Верховний Суд звернув увагу, що обставини, пов'язані з фінансуванням органів з державного бюджету, відсутністю в ньому коштів, призначених для сплати судового збору не можуть визнаватися поважними причинами пропуску строку звернення до адміністративного суду та, відповідно, підставою для поновлення зазначеного строку [26]. Верховний Суд зазначив, що органи державної влади, маючи однаковий обсяг процесуальних прав та обов'язків поряд з іншими учасниками справи, мають діяти вчасно та в належний спосіб, дотримуватися своїх власних внутрішніх процедур та правил, встановлених в тому числі нормами процесуального закону, не можуть і не повинні отримувати вигоду від їх порушення, уникати або шляхом допущення зайвих затримок та не виправданих зволікань відтермінувати виконання своїх процесуальних обов'язків. У ситуації з пропуском строків державними органами поважними причинами пропуску строку не може виступати необхідність дотримання внутрішньої процедури виділення та погодження коштів на сплату судового збору чи тимчасова відсутність таких коштів. Це пов'язано з тим, що держава має дотримуватись принципу «належного урядування» та не може отримувати вигоду від порушення правил та обов'язків, встановлених нею ж.

Для забезпечення права на перегляд адміністративної справи мають значення, якими повноваженнями наділяється суд апеляційної інстанції. Так, відповідно до ст. 315 КАС України визначено повноваження апеляційного суду за наслідками розгляду апеляційної скарги, а саме: залишити апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін; скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове судові рішення у відповідній частині або змінити судові рішення; скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у визначених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; у визначених Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з вище зазначених рішень.

Залежно від того, якими повноваженнями наділяється суд апеляційної інстанції, в теорії юридичного процесу виокремлюють повну та неповну апеляцію. В умовах неповної апеляції апеляційний суд перевіряє дотримання судом першої інстанції вимог, встановлених процесуальним законом для постановлення законного і обґрунтованого судового рішення. Повна апеляція дозволяє перевірити правильність рішень суду першої інстанції та розглянути справу заново [2; 4; 27]. Так само акцентується увага на такій функції апеляційного перегляду, як забезпечення законності і обґрунтованості судового рішення [1]. Аналіз положень КАС України свідчить про закладення в основу саме повної апеляції, в межах якої забезпечується повноцінний захист особи судом апеляційної інстанції від необґрунтованих та помилково ухвалених рішень судом першої інстанції.

Висновки. Забезпечення реалізації права на апеляційний перегляд адміністративної справи обумовлюється: колом осіб, які наділяються правом апеляційного оскарження; переліком судових рішень, визначених процесуальним законом; необхідністю сплати судового збору для подання апеляційної скарги в необхідному розмірі; строком подання апеляційної скарги; обґрунтуванням підстав для звернення; повноваженнями, якими наділяється суд апеляційної інстанції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 448 с.
2. Городовенко В.В. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи: конституційно-правовий аспект і міжнародні стандарти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 6. С. 85–97.
3. Бородин М.М. Інститут апеляційного перегляду рішень у цивільних справах: сучасний стан, перспективи розвитку та вдосконалення. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 5. С. 43–47.
4. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках: монографія. Харків: Право, 2010. 352 с.
5. Мармаш В.Я. Межі здійснення права на апеляцію у кримінальному судочинстві України. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 2. С. 41–48.

6. Кукурудз Р.О. Апеляція в адміністративному судочинстві: питання теорії та практики. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 1. С. 86–97.
7. Потапенко С.В. Реалізація принципу диспозитивності в апеляційному адміністративному суді. *Право і Безпека*. 2010. № 3(35). С. 104–109.
8. Марченко О.О. Окремі питання регламентації та практики апеляційного перегляду в адміністративному судочинстві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 128–146.
9. Конституція України від 26.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-16/print>.
11. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
13. Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/123832-pravo-na-dostup-do-sudovogo-zakhistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika-yespl>.
14. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: посібник для юристів. 2-ге вид. Рада Європи. 2018. 188 с.
15. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Воловік проти України» (Заява N 15123/03) від 06.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text.
16. У справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду): Рішення Конституційного Суду України від 28.04.2010 № 12-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10#Text>.
17. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
18. Перунова О. Апеляційна скарга в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 218–220.
19. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс для студентів юрид. спец. вищих навч. закл. Київ: Ін Юре, 2005. 624 с.
20. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві. Чи потребує змін процесуальне законодавство? URL: https://8aa.court.gov.ua/sud4857/pres-centr/komentar_suddi/768428.
21. Васильєв С.В. Цивільний процес: підручник. К.: Алерта, 2019. 506 с.
22. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
23. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 640/5556/19 від 27.04.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96592053>.
24. Постанова Верховного Суду від 12.03.2024 року у справі № 640/12926/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117598027>.
25. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.09.2023 у справі № 120/722/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113605026>.
26. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03.02.2020 року у справі № 340/661/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87363536>.
27. Мінка Т.П., Глуховеря М.М. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві України: монографія. Дніпропетровськ, 2015. 204 с.